

Gènere, cos i modernització: dones escriptores i la cultura física i de l'esport en la Catalunya dels anys trenta

P. Louise Johnson

PID_00195387

Els textos i imatges publicats en aquesta obra estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada (BY-NC-ND) v.3.0 Espanya de Creative Commons. Podeu copiar-los, distribuir-los i transmetre'ls públicament sempre que en citeu l'autor i la font (FUOC. Fundació per a la Universitat Oberta de Catalunya), no en feu un ús comercial i no en feu obra derivada. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/legalcode.ca>

Índex

Introducció.....	5
Objectius.....	6
1. Anna Maria Martínez Sagi: la resurrecció o reinvenió d'una figura clau.....	7
2. El compromís dels intel·lectuals amb la cultura física i l'esport en la Catalunya dels anys trenta.....	8
3. Anna Murià i els termes del debat.....	11
Bibliografia.....	13

Introducció

En aquest mòdul ens acostarem a la relació que els intel·lectuals catalans mantenien amb la cultura física i de l'esport als anys trenta del segle XX, i més concretament ens centrarem en les escriptores catalanes que –com en el cas d'Anna Maria Martínez Sagi, Enriqueta Sèculi, Anna Murià i Maria Teresa Vermet– col·laboraven amb la premsa progressista i catalanista durant els primers anys de la Segona República i participaven tant de la incipient cultura de l'esport com de l'activisme feminista de l'època. Les vides d'aquestes dones ens permeten analitzar de quina manera es transformen als anys trenta les formes de vida de les dones en un context de modernització social i canvi polític.

Per a entendre aquesta relació entre la dona i l'esport cal que ens situem en el context d'un debat més ampli en què els intel·lectuals catalanistes i escriptors de totes les tendències polítiques polemitzaven sobre la conveniència de l'educació física (tant per a les noies com per a les classes treballadores), les virtuts de la pràctica de l'esport, i la relació entre l'esport i la ciutadania.

Ens centrarem en la figura, avui en dia oblidada però en ple procés de recuperació, de l'escriptora, periodista i esportista Anna Maria Martínez Sagi, la importància de la qual en la cultura feminista dels anys trenta encara no ha estat prou reconeguda en els estudis catalans.

Nota

Aquest mòdul acompanya les lectures obligatòries que trobareu a l'aula de l'assignatura, especialment "Dones escriptores i cultura física en la Catalunya dels anys trenta" i "L'esport a Catalunya" de P. Louise Johnson.

Objectius

Mitjançant l'estudi d'aquest mòdul podreu assolir els objectius següents:

- 1.** Identificar la importància de la cultura física i de l'esport en la construcció del gènere i la sexualitat, analitzar els discursos sobre l'esport i el gènere en la cultura catalana dels anys vint i trenta del segle XX i situar-los dins dels contextos històrics i culturals de la Catalunya contemporània.
- 2.** Comprendre el paper de la cultura física i de l'esport en els processos de modernització i de canvi polític en la societat catalana, i reconèixer el paper de les dones, i de les escriptores en particular, en aquests processos.
- 3.** Explorar de quines maneres va influir l'esport en els modes d'existència de les dones catalanes, i com va fer possible articular les veus i l'activisme social de les escriptores catalanes entorn de qüestions com ara el propi cos i la ciutadania.
- 4.** Identificar i analitzar les principals escriptores catalanes dels anys trenta del segle XX que van participar en la cultura esportiva.

1. Anna Maria Martínez Sagi: la resurrecció o reinvençió d'una figura clau

Els anys vint i trenta del segle XX són un període de convulsa activitat política i d'intens canvi social. Un dels elements en aquest procés de **modernització** és la popularització de l'**esport** i la **cultura física**, que es percep en l'època com una pràctica directament relacionada amb la salut i amb la construcció d'una ciutadania democràtica, però que també planteja problemes pel que fa a l'**ús normatiu del cos** i en concret respecte al que es considera una **conducta "acceptable" per a les dones**. El paper de les dones escriptores en aquest debat va ser important, i en aquest sentit la periodista, poeta i esportista **Anna Maria Martínez Sagi** (1907-2000) és crucial. Es tracta, però, d'una figura problemàtica perquè la seva presència pública s'esvaeix després de la Guerra Civil i el seu reconeixement per part dels estudiosos no arriba fins fa pocs anys; però, també, pels mites que envolten aquesta figura, que ella mateixa contribueix a crear.

El "problema" de la figura de Martínez Sagi deriva en part de la biografia novel·lada que va publicar **Juan Manuel de Prada** l'any 2000, *Las esquinas del aire: En busca de Ana María Martínez Sagi*. Aquesta obra, d'altra banda tan necessària, reproduïx alguns elements biogràfics inventats per l'escriptora mateixa, però desmentits per les seves pròpies columnes periodístiques en l'època (anys trenta) que descriuen d'una manera més immediata els fets viscuts, tal com constata Johnson (2007, pàg. 43, nota 1). Però les vides rememorades acostumen a contenir si més no una part exagerada, i no per això hem de subestimar la importància cabdal de la polifacètica Martínez Sagi pel que fa al debat sobre el gènere i la modernització als anys de preguerra. En una ressenya de *Las esquinas del aire*, Ángel Rodríguez Abad presenta la gairebé odissea del novel·lista i biògraf Prada:

"El enigma literario que se trata de descifrar, el fantasma de carne y hueso que se pretende acercar al lector que se sumerja en el laberinto borgiano de la búsqueda y de la pesquisa, es el de Ana María Martínez Sagi, «una mujer pionera que había aspirado a una España distinta, menos adocenada y enclaustrada y mojigata, una mujer que había disfrutado de un espejismo de gloria y respirado el aire velocísimo del progreso, antes de que el olor atezado de la pólvora y el aire extranjero del exilio la sepultasen bajo toneladas de sueños fosilizados que ya no volverían a reverdecer». Una mujer catalana y luchadora que creció con el siglo, poeta y periodista en los años inmediatos y durante la Segunda República, también deportista (fue lanzadora de jabalina y practicó el esquí, el tenis y el remo) y comprometida con los valores democráticos y la promoción social de la mujer, en aquellos años sojuzgada por el analfabetismo cuando no por unas costumbres rancias y una muy precaria situación social y laboral. El entusiasmo, el fervor, la ternura y una subrayada convicción en el derecho a soñar marcó la vida de esta mujer que brilló con intensidad en la agitada España de los años treinta para luego desaparecer en las sombras."

2. El compromís dels intel·lectuals amb la cultura física i l'esport en la Catalunya dels anys trenta

Anna Maria Martínez Sagi s'integra dins un grup de **dones escriptores** les contribucions de les quals a la premsa liberal i progressista catalana durant els primers anys de la Segona República ens ajuden a entendre la participació de les dones en la cultura de l'**esport** i l'**activisme social** femení, a més de les pressions que de diverses maneres modelaven aquestes veus de dona. D'entre aquest grup destaquen, a més a més, **Enriqueta Sèculi**, **Anna Murià** i **Maria Teresa Vernet**. Totes tres, amb Martínez Sagi, eren membres actives del **Club Femení i d'Esports de Barcelona** d'ençà de la seva fundació l'any 1928 (vegeu Neus Real, 1998).

Certament, el paper de Sagi en la **renegociació** dels modes d'existència femenins en un moment històric confús i canviant com aquell va ser relativament petit, però d'altra banda es pot afirmar que ella va ser més radical que moltes altres dones, en el sentit que la seva activitat d'esportista i comentarista social anava acompanyada d'una lluita per expressar la seva pròpia personalitat i **sexualitat**, el seu **lesbianisme**. En efecte, Martínez Sagi va mantenir relacions en secret amb la novel·lista **Elisabeth Mulder** fins que la mare de Sagi se'n va asabentar i hi va intervenir per interrompre la relació. La seva obra poètica se'n fa ressò, però sense divulgar noms. En la premsa, i dins el marc de l'esport, Sagi es mostra menys primmirada que Anna Murià pel que fa al que considera els límits d'un comportament femení "acceptable". Resulta evident i comprensible que la relativa convencionalitat d'una escriptora i les enèrgiques i sovint agressives defenses de l'altra hagin contribuït al perfil marcadament diferent que cadascuna de les dues ha adquirit actualment. Cal dir, però, que la visió esportiva de Sagi també duu les traces d'haver-se hagut d'adaptar a les expectatives del moment, i això ho fa l'escriptora diferenciant la cultura esportiva catalana (o espanyola) de l'anglesa o l'americana, comparant "el bon gust" de les ibèriques amb el "salvatgisme" i la "violència" de les angloamericanes.

El concepte de *negociació* en l'escriptura de l'època es pot relacionar amb la noció de l'esport com a faceta clau de la modernitat, i amb el rebuig de l'esport pel fet que es considera "una moda" i, per tant, de poca transcendència. També es pot relacionar amb l'abisme que hi ha entre l'exercici cerebral i l'exercici físic, la intel·ligència i el cos; amb la política i l'esport; amb qüestions de **feminitat** i esport; amb les tensions entre Madrid i Catalunya; amb la relació que tenen o puguin tenir les dones amb el seu propi cos, i indirectament amb una **intimitat** despreocupada i espontània que de vegades es desenvolupa entre les esportistes –i que si més no en la seva percepció social té fortes connotacions (homo)sexuals.

En aquesta línia, potser la publicació no especialitzada més important que dedicava espai als debats contemporanis sobre l'esport i la cultura física va ser *La Rambla (esport i ciutadania)*. Sagi hi col·laborava.

La Rambla

El setmanari i posteriorment diari *La Rambla* (1930-1936), també conegut segons l'època com *La Rambla de Catalunya*, portava el subtítol o lema *Esport i Ciutadania*. En aquest sentit, i com diuen Xavier Pujadas i Carles Santacana, *La Rambla*:

"Encertà definitivament en els seus objectius socials, polítics i esportius, recollits durant el període republicà per múltiples entitats d'esport i de cultura i en general pel moviment de l'esport popular català que tingué el recolzament institucional de la Generalitat republicana [...].

[També] reflectí un triple discurs adient a la conjuntura dels trenta: 1) esport a l'abast de les classes populars, 2) nacionalisme, i 3) educació física com a part d'una formació integral cultural, humana i ciutadana."

(Pujadas i Santacana 1997, pàg. 52).

El 9 de febrer de 1931, amb motiu del seu primer aniversari, *La Rambla* subratllà la seva missió en la primera pàgina del setmanari:

"Quan diem ESPORT, volem dir raça, entusiasme, optimisme, lluita noble de joventut. Quan diem CIUTADANIA, volem dir civilitat, catalanitat, liberalisme, democràcia, generositat, amplex afanys espirituals."

La Rambla (9 de febrer de 1931)

La feina periodística de Sagi, però, no es limitava a una sola publicació; els seus articles i comentaris també apareixen a *La Publicitat*, a la revista mallorquina *Brisas* i a *Crónica* de Madrid, entre d'altres. A més, en el món de la política, Sagi va impulsar la fundació del **Front Únic Femení Esquerrista de Catalunya**, juntament amb escriptores més conegudes, i va ser nomenada al Consell Directiu del **Futbol Club Barcelona** l'any 1934. Però són els articles i comentaris periodístics de Sagi que ens permeten formular la idea més clara dels significats que atorga al concepte aleshores minoritari de *ciutadana esportista*.

L'esport com a moda

Segons Anna Murià:

"Molts pensen que l'afició esportiva de les nostres noies és, simplement, una moda en el sentit més banal de la paraula. Abans les noies entretenien els lleures brodant «relojeras»,

tocant serenates o jugant a penyores; ara –creuen els incomprensius–, es dediquen a distraccions tan inútils com aquelles: nedar, córrer o jugar al tennis. I el pitjor és que algunes de les mateixes esportives –repetim– serven aquesta idea. Són ben pocs i ben poques –repetim també– que considerin seriosament l'esport femení.”

A. Murià (1932, 11 d'abril). “L'esport femení considerat seriosament”. *La Rambla (Esport i Ciutadania)* (núm. 117, pàg. 7).

La singularitat d'Anna Maria Martínez Sagi rau en el fet que predica, i practica, l'esport a un alt nivell de competició, i no solament com a activitat de lleure, o bé fent-se passar per altri. Això la defineix com a veritable amenaça a la imatge acceptable de la dona per als sectors més conservadors, perquè trenca els lligams amb l'esport com a eina al servei de la **mirada** (masculina); és a dir, com a **exhibició**. En aquest sentit, hi ha com a mínim dues interpretacions del concepte de **modernitat**. Una interpretació reconeix l'esport, en paraules de Joaquim Molas, com a “signe alhora industrial, viril, jove, provocador...”, i per tant, com a signe palesament masculí (Molas, 1986, sense pàg.). D'acord amb aquesta perspectiva, l'*statu quo* entre els gèneres es manté. Una altra interpretació, però, qüestiona i intenta canviar la situació aleshores vigent en les relacions entre home i dona, ja que entén la modernitat com a procés d'**emancipació** per part de la dona, i com a alliberament de tota classe de comportaments i restriccions.

Un anhel vital, gairebé utòpic, de germanor inspirat en la potència del propi cos encabeix la visió de Sagi. Per aquest motiu, pot atribuir “l'antideportivisme” de Pere Mialet –amb qui va intercanviar comentaris polèmics en la premsa sobre el tema de l'esport femení– als “esbufecs i el reben-tament de cada matí per empaitar el tramvia”, tot i que se l'imagina:

“Gras, pesat, amb panxa; [home] de poques preocupacions i cabòries, conservador, ànima somorta, sorda per tota vibració.”

“Carta oberta a Pere Mialet”. *La Rambla (Esport i Ciutadania)* (núm. 95, pàg. 10, 9 de novembre de 1931).

És clar que el concepte de *modernitat* s'ha de considerar en el context històric adient; tanmateix, no deixa de tenir validesa avui dia.

Anna Maria Martínez Sagi, esportista i escriptora, practicant l'atletisme de competició a l'Estadi de Montjuïc

3. Anna Murià i els termes del debat

A qui pertany el **cos**? Al principi del segle XX i més tard, als anys vint i trenta, la **fotografia** adquireix un paper cada vegada més important en els mitjans de comunicació, tot i que la reproducció de les fotografies és bastant cara. Per mitjà de les fotografies, i amb la creixent presència de Hollywood en les pantalles, la imatge del cos femení en moviment és cada vegada més freqüent, i la dona esportista agafa una **visibilitat** mai pensada.

Una paraula clau en els discursos sobre l'esport i les dones és l'adjectiu **estètic**, el qual en l'ús comú tendeix a ser valoratiu més que simplement denotatiu. Així, un esport pot ser "estètic" (o "lleig"), un moviment és "estètic" (o "violent"). Sagi posa èmfasi en l'atracció estètica essencial de les activitats atlètiques quan respon a les objeccions de Mialet:

"Quant al que no hi ha gens d'estètica en un llançament de disc, o una cursa, o un salt d'alçària, veiam, senyor Mialet, en confiança, amb la seguretat que no he de repetir-ho a ningú, de vós a mi: ¿ja sabeu ben bé el significat de la paraula Estètica?"

"Carta oberta a Pere Mialet". *La Rambla (Esport i Ciutadania)* (núm. 95, pàg. 10, 9 de novembre de 1931).

Si d'una banda Sagi defensa l'íntima relació entre la més femenina experiència d'escriure poesia i la pràctica de l'esport, de l'altra Murià exposa la mateixa complementarietat quan es refereix a les instal·lacions del Club Femení i d'Esports a la plaça d'Espanya:

"Hi ha una unió estreta, com de marit i muller, entre les parets blanques de la biblioteca i el verd i el níquel de la piscina, entre l'aigua i els llibres acaronats per les mateixes mans, que humides fullegen els llibres i amb aroma de paper i d'idees es llencen a l'aigua..."

Piscina i biblioteca: els dos plats de la balança de la modernitat femenina. I damunt de cada plat, una gran quantitat de gràcia i una gran quantitat de seny."

"Piscina i biblioteca. Una família esportiva". *La Rambla (Esport i Ciutadania)* (núm. 132, pàg. 5, 25 de juliol de 1932).

L'al·lusió al lligam que hi ha entre la dona i el marit legitima la unió de la cultura física i l'intel·lecte, i la marca com a enterament convencional i, per tant, no amenaçadora. La noció de **feminitat** s'arrodoneix amb la paraula *gràcia*, i l'esment de *seny* subratlla la dedicació a una missió molt més gran i, això sí, transcendent: el procés de civilització de la ciutadana catalana. Resulta prou clar quan llegim articles d'escriptores tan progressistes com Sagi i Murià, i comentaris d'altres coetanis (i coetànies) més conservadors, que unes simples paraules poden amagar tota una sèrie d'històries personals, temences i aspiracions. Llegint entre línies, què pot significar l'afirmació que l'esport femení és "una manera de perdre el temps"? Que representa "l'alegria de moure's"? Que és "una indecència"? Que "no val la pena de parlar-ne"?

Si per a Pujadas i Santacana l'esport en aquesta època pertanyia *grosso modo* a l'esfera privada, la visibilitat de les dones atletes en la premsa periòdica i en les revistes contribuïa a l'entrada de l'activitat femenina a l'**esfera pública**. Però es podria afirmar també que la presència de les estrelles de Hollywood dificulta la tasca de les esportistes per fer-se una imatge pública que una majoria pugui, com a mínim, tolerar. Hollywood defensa les categories tradicionals de gènere.

Bibliografia

Bibliografia bàsica

de Prada, J. M. (2000). *Las esquinas del aire. En busca de Ana María Martínez Sagi*. Madrid: Planeta.

Diccionari biogràfic de dones [en línia]. <http://www.dbd.cat/>.

Johnson, P. L. (2007). "Women writing on physical culture in pre-Civil War Catalonia". A: E. L. Bergmann; R. Herr (ed.). *Mirrors and Echoes. Women's Writing in Twentieth-Century Spain* (pàg. 29-45). Berkeley / Los Angeles: University of California.

Molas, J. (1986). *Passió i mite de l'esport: un viatge artístic i literari per la Catalunya contemporània*. Barcelona: Diputació.

Real Mercadal, N. (1998). *El Club Femení i d'Esports de Barcelona, plataforma d'acció cultural*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Rodríguez Abad, Á. (2001). "Juan Manuel de Prada, la escritura en ebria libertad". *Revista Hispano Cubana* (núm. 9, pàg. 63-68).

Bibliografia complementària

Pujadas, X.; Santacana, C. (1997). *L'esport és notícia. Història de la premsa esportiva a Catalunya (1880-1992)*. Barcelona: Diputació de Barcelona / Col·legi de Periodistes de Catalunya.

